

СТАНОВИЩЕ

от проф. д-р Цветана Чолова, средновековна история на България (2.2. История и археология), за дисертацията „Културно историческото богатство на България в Списъка на световното културно и природно наследство на ЮНЕСКО. Нови данни и методи за популяризиране“ за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 2.2. История и археология с кандидат Асен Бонджев

Дисертацията е посветена на една от важните и актуални теми днес за обектите и паметниците на културното материално, нематериално и природно богатство на България и признаването на тяхното значение за световното културно наследство и развитието на туризма. Тази тематика е обект на изследване в различни аспекти през последните десетилетия и съдържа все още отворени дискусии по някои възлови моменти. Тя има пряко приложно значение и отражение върху съвременната действителност.

Дисертационният труд се състои от две части – научно изследователска и научно приложна. Според мен в бъдеще областите, които прилагат този тип изследвания ще нарастват. Културното наследство предполага поради насоката си освен фундаментални исторически, археологически, изкуствоведски и др. изследвания и проекция към съвременността, опазване, консервиране, реставриране, експониране и популяризиране на материални паметници и нематериални обичаи и традиции, съхранени от миналото. Двете основни части са разделени на шест глави, общо заключение, библиография и две приложения. Представен е автореферат, справка за приносите и публикациите по темата.

В Увода са дадени дефиниции на важни за дисертационния труд термини според Конвенциите на ЮНЕСКО за опазване на световното културно, природно и нематериално наследство, обосновани са целите и задачите, описани са приложените методи за тяхното изпълнение. Посочено е значението на културно-историческото наследство „не само като мощен ресурс за духовно оцеляване, но и като незаменим ресурс за икономическо развитие, като инструмент за международно влияние.“ Представено е описателно и в таблици значимото място на материалното културно-историческо наследство в днешните български земи и критериите за включването на най-важните и уникални паметници и обекти в Списъка на световното културно и природно наследство на ЮНЕСКО.

Историографският преглед е съставен описателно, като се изброяват по-важните публикации по отделните теми. Липсва общ анализ, изводи и оценка за състоянието на изследванията, като това донякъде е направено в съответните глави и параграфи. Критичното и оценъчно представяне на историографията е важна част от историческите изследвания и допринася за открояване на научните приноси на труда.

Авторът поставя акцент върху тракийската култура и паметници, които според него предизвикват най-силен международен интерес. Това в известна степен е вярно, особено за 70-те и 80-те години на миналия век, когато тракологията излезе на световната сцена като нова наука и привлече вниманието на изследователи от различни страни. През същия период се повиши и интересът към старобългарската култура, език и изкуство.

Изследванията върху средновековната българска култура откриха приноса на България в европейската история.

В първата част „Културно-историческото богатство“ са изследвани признатите и включени в Списъка на ЮНЕСКО материални културно-исторически паметници, природно богатство и нематериални традиции на България. Повечето от тях са уникални не само за Европа и Балканите, но и за света. Центърът е върху културно-историческото наследство.

Особено внимание е отделено на тракийските гробници, представени като отражение на орфическия култ за прераждането, с фокус върху гробницата в Свещари и Казанлъшката гробница. Поставянето на темата за Орфей и орфизма на първо място в изследването на културно-историческо наследство е правилно, за да се обърне повече внимание на този изключително важен за европейската култура и духовност феномен. Темата за орфизма не може да се разработи без да се навлезе в сложните идеи и практики на мистериозните култове, тайното учение и произтичащите от това противоречиви тълкувания, поради оскъдността и липсата на сведения. Заслугата на Александър Фол, както отбелязва авторът, е свързването на орфическото учение с траките, а не само с по-късния елински орфизъм, който е познат в средиземноморския регион и се разпространява през вековете. „Тракийският орфизъм“ е ново понятие в науката и популяризира българските земи като място на възникване на тази традиция, вплетена в основата на европейската философия и мислене. Тя е присъща на манталитета и душевността на населението на Балканите, пренася се в християнството, в културата и образованието във Византия, в средновековна България и в Новото време. Темата за Орфей и тракийския орфизъм е представена и в отделна публикация, като е направен и авторски превод на орфически таблици, което показва задълбочено навлизане в тази сложна проблематика.

Вторият акцент при изследването на античните културно-исторически паметници е поставен на Свещарската гробница, в археологическия резерват Сборяново, която е и предмет на отделна публикация. Тъй като Казанлъшката гробница е изследвана от изкуствоведи и археолози по обстойно, докторантът прави задълбочен анализ на гробницата в Свещари, като го допълва с приложения на документацията за признаването и за световно наследство. Анализирани са фрагментите от писмените сведения на антични автори, резултатите от работата на българските и международни археологически експедиции. Обърнато е внимание на хипотезите от археоастрономията. Дадена е висока оценка на приноса на откривателите на паметника - доц. Мария Чичикова и проф. Дияна Гергова за международното му признание и съвременен експониране. Събрани са и анализирани и писмените свидетелства и резултатите от археологическите разкопки за гетския укрепен град Хелис, келтското светилище и средновековното селище в местността „Петрова нива“.

Свещарската гробница е представена и в Приложение № 2, където е събран за първи път целия архивен материал за процеса на откриване, реставриране и презентиране на този уникален паметник на културата, административните и финансови проблеми от

страна на българската държава в периода на включването му в Списъка на ЮНЕСКО. Така са подкрепени чрез документи изводите в Заключениеето на дисертацията за слабостите в политиката на българската държава за представянето на уникалните български културно-исторически ценности в международен план и повишаване на интереса към културния туризъм в България.

Анализът на материалното културно-историческо наследство от периода на средновековието включва българските средновековни паметници със световно значение от Списъка на Юнеско, в областта на архитектурата, градоустройството и изкуството, във връзка с най-новите научни изследвания. За по-пълно представяне на средновековния Несебър в историко-археологически план е добре да се добавят публикациите от международните симпозиуми *Bulgaria pontica medii aevi*, които обхващат различни направления в проучването на средновековния град. Подробно са разработени темите за Мадарския конник – уникален скален релеф, с исторически значими надписи, посветени на важни мирни договори между България и Византия и стенописите на Боянската църква. Докторантът насочва към изводите от най-новите изследвания, свързани с имената на зографите в Бояна и открития графит от проф. Зарко Ждраков с името на зограф Василие, анализиран в съвместна публикация с проф. Казимир Попконстантинов във връзка с Боянския поменик. Това направление за търсене и откриване на имената на смятаните до сега за анонимни зографи и художници е характерно и за българската средновековна литература. Проф. Георги Попов откри закодирани имената на български книжовници в акростиха, като това помогна за сигурното атрибуиране на много произведения от средновековието. От средновековните обекти като едни от най-притегателните за туризма и най-посещавани са представени манастирски комплекси - ставропигиалният Рилски манастир и Ивановският скален манастирски комплекс, център на исихазма през XIII_XIV в.

От нематериалното културно наследство са включени уникалните признати от Списъка на Юнеско, съхранени хилядолетни обичаи и традиции по българските земи, за историята на музиката, песнопения и българското народно творчество. Предложени са и нови обекти за признаване от Юнеско. Те ще представят в по-голяма пълнота нематериалното наследство, което е също така значимо както и материалните културни паметници. Обектите на нематериалното наследство, признати от Юнеско за световни постижения едва сега придобиват важно значение и тепърва ще се увеличават с уникалните традиции, „живата история“, етнология, музикална култура и пр., на които България е много богата.

Втората част на дисертацията. „Съвременни методи за популяризиране на културно-историческото богатство на България“, е център на изследването и съдържа основните приноси на дисертационния труд. Докторантът има богат теоретичен и практически опит в това отношение в Бургаския регион, един от най-значимите за развитието на културния туризъм в България. Запознат е и със световните практики.

Част Втора има научно-приложен принос с нови препоръки и насоки за развитието на българското културно-историческо наследство и културен туризъм.

Българските проблеми и практики в областта на културно-историческото наследство, неговото съхранение, реставриране, експониране и популяризиране са критично изследвани в съпоставка с методите и постиженията на световния опит и добри практики в това направление. Фокусът е поставен върху представянето на паметниците, намиране на заслуженото им място в световното културно наследство. По-добре структурно би било анализите, изводите и препоръките от Приложение № 1 „Кратък обзор на административната система на управление и правно-нормативна рамка на културно-историческото наследство“ да са към основния текст, а към него да остане само документалния материал. Така и Втора част ще бъде по-пълна и завършена.

Темата на дисертационния труд е интердисциплинарна, като се съчетават компетенции от различни научни области и професионални направления. Това предполага познания в областта на историята, архитектурата, изкуството, живописата, скулптурата, икономиката, правото, административната уредба и пр. Ако погледнем от страната на тесни специалисти във всяка една от тези области, ще открием пропуски и непълноти в някои части на изследването, но докторанта е успял да намери баланса и се е справил добре с поставената цел и задачи, с анализа и представянето на разнородния и специфичен изходен материал.

Дисертацията отразява съвременното състояние на културното наследство в България, научните изследвания, политиката на българската държава в това направление, административната уредба, нормативните актове и очертава конкретни насоки за пътищата за развитието на културно-историческото материално и нематериално наследство и туризъм. Онагледена е с множество таблици, фотоси и снимки, които са пряко свързани с текста. Посочват се в сравнение със световните достижения в тази област перспективите за съхранението, изследването, реставрацията, експонирането и нови методи за популяризиране на културно-историческото наследство и културния туризъм.

В Заключение са направени основни изводи от изследването, очертани са приносните моменти и направленията на съвременното развитие на културно-историческото наследство на България днес. Дават се ценни насоки за работата на българските културни институции за разкриване и популяризиране на културно историческото наследство и заемането на достойно място на България в международните изследвания и туризъм, като страна с изключително богато културно-историческо наследство.

Дисертантът има ясен и точен стил на изложение, владее добре работата с научния апарат и бележките под линия.

Авторефератът и Справката за приносите отговарят на изискванията в наредбите. Публикациите по темата на дисертацията са в научни книжни и електронни издания.

Предложената дисертация е нов опит да се обобщи темата за състоянието на културно-историческото наследство в България, да се предложат насоки и нови подходи за утвърждаване на неговата значимост за световната култура, което ми дава основание

да гласувам положително за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ на Асен Бонджев.

Проф. д-р Цветана Чолова